

Nenaplněné ambice

Schůzky zástupců parlamentů členských států Varšavské smlouvy v letech 1975–1989

MATĚJ BÍLÝ

V totalitních a autoritářských politických systémech hrají parlamenty zpravidla pouze loutkovou roli. Rozhoduje se jinde, typicky v úzkém okruhu několika vládnoucích osob. Nejinak tomu bylo i v případě státně-socialistických diktatur ve východním bloku. Klíčová rozhodnutí byla přijímána ve stranických aparátech, případně v kancelářích jejich vrcholných činitelů. Zákonodárné sbory v praxi o legislativě hlasovaly pouze formálně a poslušně ji schvalovaly. Navíc, složení parlamentů v zemích východního bloku vycházelo z voleb, které byly plně řízeny vládnoucími komunistickými stranami. Platilo to i o samotném výběru zákonodárců. Tyto legislativní sbory tedy představovaly jen další mocenský mechanismus diktatury, nikoliv demokratickou platformu.

Navzdory tomu zůstaly zastupitelské orgány parlamentního typu součástí politické reality zemí sovětské zájmové sféry v Evropě po celou dobu její existence. Jejich úloha se průběžně měnila, po většinu času však měly primárně navozovat dojem, že v příslušných státech fungují alespoň elementární demokratické procedury. Do gesce těchto orgánů ovšem formálně spadaly také četné otázky mezinárodní politiky. Na tomto základě se od poloviny sedmdesátých let 20. století začala rozvíjet i spolupráce zastupitelských sborů jednotlivých zemí východního bloku pod záštitou Varšavské smlouvy.

Je třeba uvést, že politický rámec Varšavské smlouvy byl po jejím založení v květnu 1955 mizivý. Jejím

jediným oficiálním nevojenským grémiem zůstával dlouhé roky Politický poradní výbor, který se však scházel nepravidelně, většinou na pokyn Kremlu. V návaznosti na své pokusy o demilitarizaci studené války ale sovětské vedení politický rozměr Varšavské smlouvy postupně posilovalo.¹ Tento proces vyvrcholil v sedmdesátých letech a jedním z jeho projevů bylo i pořádání schůzek představitelů parlamentů členských států Varšavské smlouvy. Následující text shrnuje historii těchto setkání a zabývá se jejich účelem a přínosem. V neposlední řadě se snaží ukázat, jakým směrem se měla tato forma mezinárodní spolupráce ubírat v předvečer pádu státně-socialistických diktatur ve východní Evropě v roce 1989.

Od Helsinského aktu k brežněvské stagnaci

Praxe setkávání zástupců parlamentů členských států Varšavské smlouvy byla zahájena během rozsáhlých oslav dvacátého výročí založení aliance v květnu 1975. Nešlo přitom o sovětskou, nýbrž o polskou iniciativu. Podle původních představ polských představitelů měla být schůzka pouze jednorázová.² Sovětské vedení s polským návrhem souhlasilo, jelikož akce korespondovala s tehdejší snahou Moskvy, která chtěla v předvečer podpisu dlouho očekávaného Závěrečného aktu Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (KBSE) prezentovat Varšavskou smlouvu jako především politickou organizaci.³ Setkání

1 Více k vývoji Varšavské smlouvy v 50. a 60. letech MASTNÝ, Vojtěch – BYRNE, Malcolm (eds.): *A Cardboard Castle? An inside History of the Warsaw Pact*. CEU Press, New York 2005; LUŇÁK, Petr (ed.): *Plánování nemyslitelného*. ÚSD AV ČR – Dokořán, Praha 2007; CRUMP, Laurien: *The Warsaw Pact Reconsidered. International Relations in Eastern Europe, 1955–69*. Routledge, London – New York 2015.

2 Protocol of the Meeting of the Deputy Foreign Ministers, 29. 1. 1975 – viz <http://www.php.isn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/collopic3cfd.html?lng=en&id=17368&navinfo=15700> (citováno k 24. 9. 2019).

3 JARZĄBEK, Wanda: *PRL w politycznych strukturach Układu Warszawskiego w latach 1955–1980*. PAN, Warszawa 2008, s. 40.

Logo Smlouvy o přátelství, spolupráci a vzájemné pomoci

Foto: Fenn-O-maniC - Vlastní dílo, CC BY-SA 3.0

Známka vydaná k dvaceti letům Varšavské smlouvy v NDR roku 1975 Zdroj: archiv autora

se uskutečnilo ve dnech 14.–15. května 1975 v polské metropoli a proběhlo symbolicky ve stejném sále polského Sejmu, kde byla přesně o dvacet let dříve podepsána ustavující smlouva.⁴

Význam schůzky nebyl valný. Podobně jako na ostatních politických fórech Varšavské smlouvy v polovině sedmdesátých let i na setkání zástupců parlamentů zazněly pouze aktuální situací poplatné, nikterak inovativní projevy. Výstižné bylo v tomto směru vystoupení člena předsednictva ústředního výboru Komunistické strany Československa (ÚV KSČ) Aloise Indry, který deklaroval, že Varšavská smlouva ve své dvacetileté historii prokázala odhodlání bránit společnými silami nezávislost kterékoliv členské země a nikdy

nikoho neohrožovala ani nesloužila k vydírání a k vměšování se do záležitostí jiných zemí. Naopak měla ochraňovat *revoluční vymoženosti dělnické třídy a pracujícího lidu*.⁵ Představitelé ostatních členských států vesměs akcentovali obranný charakter organizace a demonstrativně se hlásili k mírové politice, jež odrážela momentální zahraničněpolitickou linii Sovětského svazu. Z pochopitelných důvodů nechyběly apely na urychlené a úspěšné dokončení procesu KBSE; podpis helsinského aktu tehdy představoval hlavní politický cíl Varšavské smlouvy. V návaznosti na poslední deklarace Politického poradního výboru aliance zazněla rovněž kritika situace na Blízkém východě a v Chile a bylo oceněno definitivní

vojenské vítězství vietnamských komunistů.⁶ Směřování zahraniční politiky východního bloku, které odráželo vrchol détente – neboli uvolňování studenoválečných tenzí –, plně ilustrovala výzva adresovaná parlamentům všech evropských zemí, aby se aktivně zapojily do procesu snižování mezinárodního napětí a odzbrojovacích rozhovorů. Dokument rovněž proklamoval údajnou ochotu k současnému rozpuštění NATO a Varšavské smlouvy. Za tímto účelem měly obě uvedené aliance nejprve rozpustit své vojenské struktury.⁷

Přes svůj v zásadě zanedbatelný přínos byla schůzka hodnocena většinou členských států Varšavské smlouvy velmi pozitivně. Výjimku představovalo Rumunsko, které se

- 4 *Národní archiv* (dále jen NA), f. Předsednictvo ÚV KSČ 1971–1976 (1261/0/6), sv. 159, a. j. 162/13, Zpráva o setkání představitelů parlamentů členských států Varšavské smlouvy u příležitosti jejího 20. výročí, 6. 6. 1975.
- 5 Tamtéž, Projev s. Aloise Indry, člena předsednictva ÚV KSČ a předsedy Federálního shromáždění ČSSR, na setkání představitelů parlamentů členských států Varšavské smlouvy při příležitosti jejího 20. výročí ve Varšavě dne 14. května 1975.
- 6 Tamtéž, Zpráva o setkání představitelů parlamentů členských států Varšavské smlouvy u příležitosti jejího 20. výročí, 6. 6. 1975. Varšavská smlouva se k situaci v uvedených oblastech vyjadřovala již dříve, prostřednictvím deklarací Politického poradního výboru z roku 1974. Je nasnadě, že převrat v Chile, kde v září 1973 generál Augusto Pinochet odstranil levicovou vládu Salvadora Allendeho, sovětské vedení pobouřil. Kritika izraelské politiky vůči arabským státům, které v té době byly sovětskými spojenci, pak představovala dlouhodobý kolorit diplomacie většiny zemí východního bloku. Naopak, obsazení jihovietnamského Saigonu komunistickými vojsky, k němuž došlo jen pár dní před varšavskou schůzkou a které fakticky ukončilo letitý vietnamský konflikt, státně-socialistické režimy v Evropě pochopitelně uvítaly.
- 7 Tamtéž, Za mír, bezpečnost, spolupráci a sblížení mezi národy Evropy. Závěrečný dokument setkání představitelů parlamentů členských států Varšavské smlouvy přijatý dne 15. května 1975.

k posilování multilaterální spolupráce v organizaci stavělo rezervovaně již od poloviny šedesátých let. V souladu se svým dlouhodobým postojem rumunská delegace nezahrnovala předsedu rumunského Národního shromáždění Nicolae Giosana, ale pouze jeho zástupce, místopředsedu Štefana Mocuțu. Rumunští představitelé se navíc neúspěšně pokusili zpochybnit premisu, že schůzka proběhla pod alianční záštitou, nikoliv jako volné setkání zástupců parlamentů. „Šestka“, tedy Sovětský svaz a pět jeho loajálních spojenců, ovšem nebrala stanovisko Bukurešti v potaz.

Ještě do konce května padlo v Moskvě rozhodnutí, že z původně jednorázově zamýšleného setkání se do budoucna stane pravidelné fórum.⁹ V rámci Varšavské smlouvy tak vzniklo nové politické grémium, jehož význam však nelze přeceňovat. Krok zřejmě odrážel snahu vytvořit další platformu pro prezentaci společných mezinárodních výzev a iniciativ států východního bloku. Patrně šlo o reakci na zamýšlené posílení role zastupitelských sborů v probíhajícím procesu uvolňování studenoválečného napětí. V polovině sedmdesátých let se totiž počítalo s tím, že parlamenty signatářských států helsinského Závěrečného aktu se budou v nadcházejícím období výrazně angažovat v bilaterálních a multilaterálních rozhovorech pod záštitou KBSE.¹⁰

Schůzky zástupců parlamentů členských států Varšavské smlouvy měly v následujících letech velmi svázaný, nepřiliš operativní průběh, podobně jako jednání v ostatních politických strukturách organizace. V zásadě

Komplikovaný vztah s Rumunskem byl v Brežněvově období jedním z klíčových vnitřních problémů Varšavské smlouvy. Jeho kořeny sahaly do první poloviny šedesátých let. Rumunské vedení se rozhodlo na pozadí probíhající sovětsko-čínské roztržky pragmaticky přehodnotit svůj dosavadní přístup k Sovětskému svazu a východnímu bloku obecně již v dubnu 1964. Na plénu ústředního výboru Rumunské dělnické strany byla definována „rumunská národní a specifická cesta k socialismu“. Jednalo se o poměrně riskantní pokus rozšířit hranice, v nichž může sovětský satelit samostatněji operovat. Tzv. dubnová deklarace vyzvala Moskvu, aby ve vztazích s ostatními komunistickými státy respektovala mezinárodní standardy. Tyto tendence ještě zesílily po nástupu Nicolae Ceaușesca do čela rumunské strany v březnu následujícího roku. Rumunští komunisté postupně vytvořili vlastní dogmatismus. Jednalo se o zvláštní nacionalistickou a marxistickou doktrínu, která se stala základem Ceaușescovy osobní moci. Přestože plná nezávislost země na Sovětském svazu byla nereálná, rumunští představitelé v následujících letech zdůrazňovali svou distanci od Moskvy.⁸

představovaly jen další fórum, jež poskytovalo mnohostrannou podporu zahraničněpolitickému kurzu, který ve skutečnosti určoval Sovětský svaz. Situace době odrážela politickou roli, kterou Varšavské smlouvě přisoudilo Brežněvovo vedení na vrcholu détente. Poté, co se v první polovině sedmdesátých let podařilo alianci vydobýt určitý mezinárodní respekt, především díky aktivnímu vystupování v procesu KBSE, se Moskva snažila prestiž Varšavské smlouvy udržet pomocí pravidelných, avšak nikterak frekventovaných zasedání jejich politických grémií, tedy Politického poradního výboru, nejvyššího aliančního orgánu, nově zřízeného Výboru ministrů zahraničních věcí a také schůzek zástupců parlamentů členských států. Po roce 1975 se však stagnace brežněvovského systému začala projevovat i v sovětské zahraniční politice. Spolu s tím zmíněná fóra stále více získávala pouhý propagandistický rozměr. Schůzkám chyběl výraznější obsah a vytvářely především vnější iluzi, že uvnitř

Varšavské smlouvy skutečně fungují multilaterální politické mechanismy.¹¹

Na podzim 1976 se ukázalo, že Sovětský svaz i po podpisu Závěrečného aktu KBSE počítá s Varšavskou smlouvou jako s významným nástrojem k ovlivňování mezinárodního dění. Po částečném vyřešení německé otázky¹² a úspěšném završení helsinského procesu ovšem sovětské vedení hledalo pro organizaci nové pole působnosti. Moskva zamýšlela rozšířit její dosavadní, především evropský geopolitický záběr. Závěrečně usnesení bukurešťské schůzky Politického poradního výboru v listopadu 1976 tak vedle vychvalování přínosu předchozích aliančních apelů ke zmírňování mezinárodního napětí také nově deklarovalo například ochotu Varšavské smlouvy podporovat národně osvobozené hnutí a spolupracovat s nimi. Kooperace v organizaci také měla získat „civilnější“ a pravidelnější charakter. Politický poradní výbor tedy formálně posvětil předchozí rozhodnutí pokračovat ve schůzkách zástupců parlamentů pod alianční záštitou.¹³

8 Vice GIURESCU, Dinu – FISCHER-GALATI, Stephen: *Romania. A Historic Perspective*. Boulder, New York 1998, s. 458–464.

9 *Archiwum Akt Nowych* (dále jen AAN), f. *Polska Zjednoczona Partia Robotnicza – komitet centralny w Warszawie (PZPR KCW)*, sygn. XIA/596, Informacja z rozmów w KC KPZR, nedatováno, leden–květen 1975.

10 NA, f. 1261/0/6, sv. 159, a. j. 162/13, Zpráva o setkání představitelů parlamentů členských států Varšavské smlouvy u příležitosti jejího 20. výročí, 6. 6. 1975.

11 Srov. BÍLÝ, Matěj: *Varšavská smlouva 1969–1985. Vrchol a cesta k zániku*. ÚSTR, Praha 2016, s. 68–69.

12 V roce 1972 došlo k faktickému vzájemnému uznání NDR a SRN.

13 NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1976–1981 (1261/0/7), sv. 23, a. j. 26/1, Za nové cíle v uvolnění mezinárodního napětí, za upevnění bezpečnosti a rozvoj spolupráce v Evropě. Deklarace členských států Varšavské smlouvy, 26. 11. 1976.

Podpis Závěrečného aktu Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě. Zleva západoněmecký kancléř Helmut Schmidt, vůdce NDR Erich Honecker, prezident USA Gerald Ford, rakouský kancléř Bruno Kreisky.

Foto: Bundesarchiv, Bild 183-Po801-026/CC-BY-SA 3.0, CC BY-SA 3.0 de

V pořadí druhé setkání zástupců parlamentů členských států Varšavské smlouvy mělo podpořit tehdejší snahu organizace posunout détente do vojenské oblasti, především zahájit jednání o zřeknutí se prvního jaderného útoku a symetrickém konvenčním odzbrojení.¹⁴ Schůzka se uskutečnila ve dnech 5.–6. července 1977 v Leningradě, účelově krátce před začátkem bělehradského summitu KBSE. V souladu se sovětskou strategií rozšiřovat působnost Varšavské smlouvy mimo Evropu byli na setkání přizváni i pozorovatelé Mongolska, Severní Koreje, Vietnamu a Kuby. Dorazila však pouze delegace „ostrova svobody“. Leningradské zasedání ve skutečnosti nepřineslo nic nového. Většina projevů v zásadě opakovala to, co již zaznělo na nedávných vrcholných schůzkách

Varšavské smlouvy. V popředí stály především apely na pokračování procesu uvolňování mezinárodního napětí, výzvy k dosažení konkrétních výsledků na probíhajících odzbrojovacích jednáních či kritika kampaně poukazující na porušování lidských práv ve státech východního bloku. Objevila se nicméně myšlenka, že schůzky zástupců parlamentů by se mohly stát jakýmsi neoficiálním pomocným grémiem Politického poradního výboru.¹⁵

Posílit parlamentní spolupráci v rámci Varšavské smlouvy se snažilo především Bulharsko. Jeho delegace v Leningradě navrhla rozšířit rámec konzultací pod záštitou aliance i na úroveň jednotlivých parlamentních výborů v závislosti na projednávané problematice. Tato iniciativa příznačně zůstala

bez odezvy. S pravidelnými, byť blíže nevymezenými schůzkami zástupců parlamentů se nicméně stále počítalo. To jen ukazuje, že Sovětský svaz měl zájem nadále Varšavskou smlouvou zaštiťovat prakticky veškerou diplomatickou aktivitu zemí své zájmové sféry v Evropě vůči Západu. Kontakty mezi vedeními zákonodárných sborů jednotlivých států východního bloku s jejich západními protějšky byly totiž v druhé polovině sedmdesátých let na vzestupu.¹⁶ Moskva za dané situace zřejmě hodlala postupovat podle zažitého scénáře: schůzky představitelů parlamentů členských států Varšavské smlouvy měly vytyčit společnou (v praxi Kremlem formulovanou) linii určující, v jakých intencích mají východoevropské zákonodárné sbory vůči západním parlamentům vystupovat. Toto fórum tedy ve skutečnosti dále omezovalo možnosti členských států Varšavské smlouvy realizovat v procesu détente samostatnější kurz. V té souvislosti nepřekvapí, že závěrečná výzva z leningradského setkání adresovaná parlamentům států, jež podepsaly Helsinský akt, pouze opakovala aktuální teze a iniciativy sovětské zahraniční politiky.¹⁷

Schůzky zástupců parlamentů členských států Varšavské smlouvy byly v Brežněvově éře svolávány víceméně *ad hoc*. Konaly se především v momentech, kdy kremelské vedení dospělo k závěru, že je potřeba více propagovat aktuální sovětské iniciativy a zároveň posílit dojem, že ve Varšavské smlouvě pokračuje multilaterální spolupráce. Skutečnost však byla jiná. Po podpisu Závěrečného aktu KBSE v srpnu 1975, který lze označit za největší politický úspěch, jakého kdy Varšavská smlouva dosáhla, začínala politická aktivita

14 AAN, f. PZPR KCW, sygn. XIA/560, Materiał informacyjny z polecenia tow. E. Babiucha, 3. 6. 1977.

15 NA, f. 1261/0/7, sv. 46, a. j. 51/7, Zpráva o průběhu a výsledcích konzultativního setkání představitelů parlamentů členských států Varšavské smlouvy v Leningradě ve dnech 5. a 6. července 1977.

16 Tamtéž.

17 NA, f. 1261/0/7, sv. 46, a. j. 51/7, Provolání k parlamentům a členům parlamentů zemí, které podepsaly Závěrečný akt konference o evropské bezpečnosti a spolupráci, přijaté dne 6. července 1977 v Leningradě na závěr konzultativního setkání představitelů parlamentů členských států Varšavské smlouvy.

aliance stagnovat. Důvodem byl z velké části zhoršující se zdravotní stav sovětského vůdce Leonida Brežněva. Na helsinské konferenci byl ostatně v natolik špatné kondici, že svůj podpis pod Závěrečný akt připojil jen s velkými obtížemi. V tomto období dlouhé týdny až měsíce absentoval i na jednáních sovětského politbyra. Generální tajemník ÚV KSSS byl v následujících letech stále méně schopen vykonávat svoji funkci a v důsledku toho se sovětská politika stávala méně rozhodnou. Tento stav, který se velmi dobře projevil během polských událostí na počátku osmdesátých let, trval až do Brežněvovy smrti v roce 1982. Nevyhnutelně vedl také k úpadku zahraničněpolitické aktivity východního bloku, a tedy i samotné Varšavské smlouvy.¹⁸

V důsledku výše uvedeného nepřekvapí, že výraznější dopad na mezinárodní vývoj nemělo ani setkání zástupců parlamentů členských států Varšavské smlouvy, které proběhlo ve dnech 16.–17. října 1979 v československé metropoli, v Černínském paláci. Šlo přitom o poslední veřejnou alianční politickou schůzku před bouřlivými událostmi roku 1979, kdy sovětské vedení rozhodlo o vojenské intervenci v Afghánistánu a NATO se usneslo, že v reakci na předchozí dislokaci sovětských raket země-země RSD-10 (v kódu Severoatlantické aliance SS-20) rozmístí na území svých západoevropských

Leonid Brežněv (1906–1982) byl poměrně sportovně založený. Tento fakt však „vyvažoval“ silným kouřením. Mnozí jeho blízcí spolupracovníci včetně dlouholetého sovětského ministra zahraničních věcí Andreje Gromyka také zpětně poukazovali na přílišné pití generálního tajemníka. Jeho zdravotní obtíže nepochybně prohloubila i jeho závislost na opiátových sedativech. Brežněv totiž trpěl silnou nespavostí. Po roce 1973 si vypěstoval návyk na jeden až dva tlumící prášky denně. Občas se však předávkoval a upadl do komatózního stavu a dlouhodobé netečnosti. Podle svědectví šéfa bezpečnosti Kremle Vladimira Medveděva navíc Brežněvovi někdo z členů politbyra doporučil, ať léky užívá v kombinaci s ochucenou vodkou zubrovkou, a tento mix pochopitelně jeho stav dále zhoršoval.¹⁹

Leonid Brežněv na vojenské přehlídce

Foto: Igor Polivin, CC BY-SA 3.0

členských států nové americké střely. Tyto události bývají považovány za začátek tzv. druhé studené války. Účelem pražské schůzky přitom opět bylo fakticky pouze podpořit poslední Brežněvovy iniciativy a posílit pocit, že ve zhoršující se mezinárodní atmosféře dochází ve Varšavské smlouvě k aktivní multilaterální spolupráci. Přítomní zástupci parlamentů se však v reálu tradičně drželi linie vytyčené vyššími aliančními grémii – Politickým poradním výborem a Výborem ministrů zahraničních věcí. Mizivý význam jejich projevů ilustrovala úvodní řeč předsedy českosloven-

ského Federálního shromáždění Aloise Indry, jejíž značnou část tvořila podlézavá adorace stárnoucího sovětského vůdce.²⁰ Závislost na momentální sovětské strategii podtrhly závěrečné publikované dokumenty. Ty sice připravila hostitelská československá strana, nechala si je však předem zredigovat Nejvyšším sovětem SSSR a teprve poté text dostaly k vyjádření ostatní členské státy. V popředí stála výzva parlamentům signatářských zemí Závěrečného aktu KBSE k podpoře předchozích iniciativ Varšavské smlouvy, stejně jako Brežněvovy nedávné návrhy²¹

18 Srov. BAEV, Jordan: *The Crimean Meetings of the Warsaw Pact Countries Leaders* (2003) – viz http://www.php.isn.ethz.ch/lory1.ethz.ch/collections/crimea_meetings4a8c.html?navinfo=16037 (citováno k 24. 9. 2019); TEJCHMAN, Miroslav – LITERA, Bohuslav: *Moskva a socialistické země na Balkáně 1964–1989*. Historický ústav AV ČR, Praha 2009, s. 87.

19 Srov. ZUBOK, Vladislav: *A Failed Empire. The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*. The University of North Carolina Press, Chapel Hill 2007, s. 241, 246; VOLKOGONOV, Dmitrij: *The Rise and Fall of the Soviet Empire*. HarperCollins Publishers, London 1999, s. 325; BACON, Erwin: Reconsidering Brezhnev. In: BACON, Erwin – SANDLE, Mark (eds.): *Brezhnev Reconsidered*. Palgrave, New York 2002, s. 11.

20 NA, f. 1261/0/7, sv. 122, a. j. 122/10, Projev vedoucího československé delegace, člena předsednictva ÚV KSČ a předsedy Federálního shromáždění ČSSR Aloise Indry na pražském konzultativním setkání dne 16. října 1979.

21 Brežněv ve snaze o deeskalaci euroraketové krize veřejně oznámil, že Sovětský svaz v posledních letech snížil počty svých jaderných sil a tyto zbraně nerozmisťuje na území svých spojenců. Zopakoval, že SSSR nepoužije atomové zbraně proti státům, které těmito zbraněmi nedisponují a nemají je na svém území. Vágně naznačil ochotu snížit počty jaderných nosičů u sovětských západních hranic. Jako gesto dobré vůle pak oznámil jednostranné snížení počtu sovětských jednotek a vojenské techniky na území NDR. Tento krok přitom neměl žádný reálný dopad na bojový potenciál tohoto kontingentu. Brežněv zdůrazňoval, že Sovětský svaz v Evropě vydrží pouze takovou vojenskou sílu, která je nutná k jeho obraně. Možné rozmístění nových amerických raket naopak označil za pokus o zvrát stávající rovnováhy sil.

a apel na ratifikaci smlouvy SALT II²² americkou stranou.²³

Pražská schůzka zástupců parlamentů zemí Varšavské smlouvy navzdory svému mizivému významu nechtěně ukázala důležitou věc: plány sovětského vedení na větší zapojení mimoevropských socialistických států do alianční spolupráce měly jen omezený úspěch. Na pražské zasedání byli přizváni představitelé zastupitelských sborů Kuby, Laosu, Mongolska, Vietnamu a Severní Koreje, dorazily však pouze delegace prvních tří jmenovaných zemí. Vietnamští komunisté se omluvili s tím, že účastí na akci Varšavské smlouvy nechtějí dát záminku k dalším útokům Číny,²⁴ a Severní Korea na pozvání nereagovala. Nezmenšovala se ani propast mezi Rumunskem a zbytkem Varšavské smlouvy. Od leningradské schůzky se sice setkání zástupců parlamentů začal účastnit předseda rumunského Národního shromáždění Nicolae Giosan, jím vedené delegace však nadále vystupovaly obstrukčně. V Leningradě se rumunští představitelé například zdřáhali připustit, že setkání má jakýkoliv vztah k organizaci Varšavské smlouvy, a postoj změnili až po sovětské diplomatické intervenci.²⁵

V Praze zase hodnotili činnost Varšavské smlouvy podobně negativně jako aktivity NATO a s ohledem na Čínu protestovali proti přizvání laoských a vietnamských zástupců.²⁶ Šlo o paradox a zjevnou obstrukci – generální tajemník ústředního výboru Rumunské komunistické strany Nicolae Ceaușescu totiž dříve čínské vojenské akce proti Vietnamu odsoudil; Peking vyzval ke stažení vojsk a k řešení sporu politickými prostředky na bázi respektování principů národní suverenity a teritoriální integrity.²⁷ Rozkol mezi Rumunskem a „šestkou“ však nadále nepřekračoval svou dosavadní úroveň. Závěrečné (v praxi sovětské) dokumenty tak byly po dílčích úpravách a telefonické konzultaci s Ceaușescem bez potíží přijaty. Na pražské schůzce se ostatně projevil jeho sílící kult. Rumunský vůdce byl delegací své země adorován a provokativně stavěn na stejnou úroveň jako Leonid Brežněv.²⁸

Následná zasedání politických orgánů Varšavské smlouvy, která proběhla před Brežněvovou smrtí v listopadu 1982, charakterizovala zoufalá snaha zachránit to, co zbylo z détente. Moskva oživila myšlenku uzavření paktu o neútočení mezi

NATO a Varšavskou smlouvou či závazek nepoužít jaderné zbraně jako první.²⁹ Sovětské vedení se s největší pravděpodobností iluzorně domnívalo, že daným způsobem zvrátí mezinárodní vývoj i bez vlastních ústupků v klíčových otázkách, jakými byly rakety RSD-10 či vojenské akce v Afghánistánu. Namísto řešení skutečných problémů se snažilo s pomocí Varšavské smlouvy posilovat váhu svých mírových, do značné míry propagandistických iniciativ. Plně v těchto intencích se na výzvu Nejvyššího sovětu SSSR uskutečnila ve dnech 16.–19. června 1980 v Minsku další schůzka zástupců parlamentů členských států Varšavské smlouvy. Ačkoliv proběhla v zatím nejkratším časovém odstupu, v zásadě se nijak nelišila od minulých zasedání. Jednotlivé delegace pouze manifestovaly podporu posledním prohlášením Politického poradního výboru. Moskva tak ve skutečnosti hodlala především zajistit, aby její evropské spojenci vystupovali jednotně na chystaném setkání Meziparlamentní unie,³⁰ kterého chtěla využít k apelům na pokračování détente. O jinak prakticky nulovém významu minského setkání svědčily vágní závěrečné dokumenty.³¹

22 Smlouva SALT II byla podepsána v červnu 1979 ve Vídni. Její hlavní podstatou bylo omezení počtu nosičů jaderných zbraní SSSR a USA na 2250 na každé straně a zákaz vývoje některých druhů mezikontinentálních balistických střel. Ratifikace dokumentu se však na americké straně následně protahovala.

23 NA, f. 1261/0/7, sv. 122, a. j. 122/10, Komuniké z konzultativního zasedání představitelů parlamentů členských států Varšavské smlouvy, 17. 10. 1979; tamtéž, Výzva představitelů parlamentů členských zemí Varšavské smlouvy k parlamentům členských zemí Severoatlantického paktu, 17. 10. 1979.

24 Čína zaútočila na Vietnam 17. února 1979. Šlo v zásadě o odplatu za předchozí vietnamskou vojenskou intervenci v Kambodži, která odstranila Pol Potův brutální režim Rudých Khmerů. Boje trvaly osmnáct dní.

25 NA, f. 1261/0/7, sv. 46, a. j. 51/7, Zpráva o průběhu a výsledcích konzultativního setkání představitelů parlamentů členských států Varšavské smlouvy v Leningradě ve dnech 5. a 6. července 1977.

26 Tamtéž, sv. 122, a. j. 122/10, Zpráva o konzultativním setkání představitelů parlamentů členských států Varšavské smlouvy v Praze, 5. 11. 1979.

27 AAN, f. PZPR KCW, sygn. XII 3056, 937/8, nr. 10197, N. Ceaușescu o konflikte čínsko-wietnamskím i polityce zagranicznej Rumunii – Po naradzie kierowniczych kadr przemysłu, budownictwa, transportu o rolnictwa, 8. 3. 1979.

28 NA, f. 1261/0/7, sv. 111, a. j. 111/25, Uspořádání II. konzultativního setkání nejvyšších představitelů parlamentů členských států Varšavské smlouvy v Praze ve dnech 16. a 17. října 1979, 19. 6. 1979.

29 MASTNÝ, Vojtěch – BYRNE, Malcolm (eds.): *A Cardboard Castle?*, s. 55.

30 Meziparlamentní unie byla založena v roce 1889. Postupem času se transformovala v mezinárodní organizaci sdružující parlamenty jednotlivých zemí. Od roku 1921 sídlí v Ženevě. V době studené války se její konference konaly zpravidla jednou ročně.

31 NA, f. 1261/0/7, sv. P143/80, b. 16, Zpráva o setkání představitelů parlamentů členských států Varšavské smlouvy v Minsku, 27. 6. 1980;

Sovětské vojenské jednotky při ofenzivě v Afghánistánu v roce 1984

Foto: volné dílo

Hledání nových cest

Brežněvův nástupce ve funkci generálního tajemníka ÚV KSSS Jurij Andropov se krátce po smrti svého předchůdce nechal slyšet, že vztahy mezi socialistickými státy v minulosti negativně poznamenaly určité chyby. Zřejmě chtěl najít nový způsob,

jak sladit zájmy jednotlivých států a celého bloku, a řešení spatřoval ve zlepšení politické spolupráce a větší ekonomické integraci sovětských evropských spojenců.³² Zamýšlel tak mírně modifikovat i dosavadní formy spolupráce ve Varšavské smlouvě. Deklaroval zájem svolávat Politický poradní výbor alespoň jednou ročně

a zefektivnit jeho pracovní mechanismy. Andropov si uvědomoval, že v rámci širší revize sovětské zahraniční politiky je potřeba upravit spolupráci Moskvy se státy východního bloku, což zahrnovalo také posílení politické spolupráce ve Varšavské smlouvě a poskytnutí většího prostoru pro samostatnější aktivitu jednotlivých členských zemí. Spolu s tím měla zintenzivnit formální i neformální alianční jednání na všech úrovních.³³

Během Andropovovy krátké vlády se představitelé parlamentů sešli pod záštitou Varšavské smlouvy pouze jednou. Setkání proběhlo na základě sovětské iniciativy 9. a 10. listopadu 1983 v Sofii. Šlo o reakci na blížící se rozmístění amerických střel Pershing-II a BGM-109G v západní Evropě. Varšavská smlouva sice tou dobou již zahájila přípravu na odvetu v podobě dislokace sovětských raket OTR-21 a OTR-23 na území Československa a východního Německa, Moskva však chtěla zachovat dojem politiky „otevřených dveří“. Představitelé parlamentů členských států Varšavské smlouvy se tak v otázce rozmístění ničivých zbraní na evropském kontinentu obrátili na zastupitelské sbory členských států KBSE. Ačkoliv členové sovětské, bulharské a československé delegace ve svých projevech explicitně podpořili instalaci dalších sovětských raket v NDR a ČSSR a zástupci ostatních aliančních zemí s ní mlčky souhlasili, závěrečná výzva sofijského jednání deklarovala, že takový scénář je stále možné zastavit, bude-li politická vůle na straně Západu.³⁴

Andropov zemřel 9. února 1984. Varšavská smlouva během jeho několikaměsíční vlády výrazněji

tamtéž, Výzva parlamentům a poslancům států Evropy a světa přijatá v Minsku dne 17. června 1980; Komuniké o setkání představitelů parlamentů členských států Varšavské smlouvy v Minsku, 17. 6. 1980.

32 LITERA, Bohuslav: Sovětský svaz, „Eurorakety“ a eroze sovětského bloku. *Slovanský přehled*, 1994, roč. 80, č. 3, s. 259.

33 Srov. BÍLÝ, Matěj: *Varšavská smlouva 1969-1985*, s. 390-393.

34 NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1981-1986 (1261/o/8), sv. P89/83, b. 12, Zpráva o konzultativním setkání představitelů parlamentů členských států Varšavské smlouvy v Sofii, 14. 11. 1983; tamtéž, Výzva parlamentům účastnických států Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě, 10. 11. 1983.

Jurij Vladimirovič Andropov v roce 1983

Foto: volné dílo

nezměnila svou podstatu ani roli ve fungování východního bloku. V jejích politických strukturách přesto došlo k dílčím posunům a náznakům zlepšování spolupráce. Projevila se především snaha jednat pravidelně, nikoliv pouze ve chvílích, kdy Moskva cítila potřebu nechat si od svých spojenců formálně posvětit nový postup. Na chystaných zahraničněpolitických výzvách a návrzích nově nepracovala výhradně sovětská diplomacie – během roku 1983 se uchytil kolektivní způsob práce na úrovni expertních skupin, složených ze zástupců všech členských zemí. Jejich přínos hodnotila v podstatě kladně i sovětská diplomacie.³⁵ Tento trend se sice pozastavil během krátké

vlády Andropovova nástupce Konstantina Černěnka, kdy nedošlo ani k jedinému vrcholnému politickému jednání Varšavské smlouvy, důvod je však třeba hledat v jeho vysokém věku a špatném zdravotním stavu. Nový, dvaasedmdesátiletý generální tajemník ÚV KSSS byl totiž již v době svého nástupu do funkce označován za „chodící mumii“. Užíval také velké množství sedativ.³⁶ Neměl proto sílu – a zřejmě ani vůli – fungování Varšavské smlouvy výrazněji modifikovat a po třinácti měsících v úřadu zemřel.

Změny, které ve vztahu k Varšavské smlouvě provedl Andropov, otevřely prostor pro výraznější posun alianční spolupráce, jež po svém nástupu do čela KSSS inicioval Michail Gorbačov. Andropov byl ostatně jeho dlouholetým politickým mentorem. Po roce 1985 tak Gorbačovovo vedení k Varšavské smlouvě přistupovalo stále více jako k politickému uskupení a upozadovalo její vojenskou roli.³⁷ Odrazem prohlubující se politizace organizace bylo i oživení snahy posílit spolupráci legislativních sborů členských zemí pod alianční záštitou. Změnit se mělo schéma těchto schůzek, které vykrystalizovalo po roce 1975. Zásvě měl vzít především jejich strnulý, předem definovaný průběh.

První parlamentní schůzka pod záštitou Varšavské smlouvy v Gorbačovově éře proběhla ve dnech 1.–3. července 1987 v polské metropoli a lišila se formou i obsahem. Předně byla jasně definována jako setkání předsedů, nikoliv představitelů zastupitelských sborů. Cílem bylo zdůraznit novou, vyšší úroveň jednání. Na rozdíl od dob minulých

nedošlo pouze k vydání společného prohlášení k situaci ve světě – vedla se obšírná diskuse o aktivizaci spolupráce parlamentů členských států Varšavské smlouvy na mezinárodním poli, ale především probíhala debata o „zdokonalování socialistické demokracie“ či o proměně role samotných zastupitelských sborů v aktuální etapě „budování socialismu“.³⁸ Šlo o projev snahy Gorbačovova vedení hledat cesty, jak do agendy oficiálních aliančních jednání zařadit témata spojená s vnitřním vývojem v členských zemích. Připomeňme, že vnitropolitické záležitosti se od počátku sedmdesátých let na půdě Varšavské smlouvy prakticky neřešily a organizace se zabývala pouze vojenskými a mezinárodními otázkami.

Závěrečné komuniké varšavského setkání avizovalo, že schůzky předsedů parlamentů se budou konat každoročně, a to na principu rotace v metropolích jednotlivých členských států Varšavské smlouvy.³⁹ Změnu dosavadního *ad hoc* formátu umožnil nejen nový přístup Gorbačovova vedení k fungování Varšavské smlouvy, ale také změna rumunské politiky vůči ní. Po Gorbačovově nástupu do čela KSSS Ceaușescu nečekaně ocenil dosavadní přínos aliance a přislíbil, že Bukurešť do budoucna sladí svou politiku se spojenci.⁴⁰ Rumunské obstrukce tak v druhé polovině osmdesátých let představovaly pro šestku mnohem menší problém než v minulosti. Do jisté míry mizel jeden z hlavních aspektů, který komplikoval fungování Varšavské smlouvy v Brežněvově období a v krátkém intermezzu Andropova a Černěnka.

35 Tamtéž, Informace o řádném zasedání výboru ministrů zahraničních věcí členských států Varšavské smlouvy v Sofii ve dnech 13.–14. října 1983, 26. 10. 1983.

36 ZUBOK, V. M.: *A Failed Empire*, s. 276.

37 Srov. TAUBMAN, William: *Gorbachev. His Life and Times*. Simon & Schuster, London 2017, s. 467, 499.

38 NA, f. Předsednictvo ÚV KSČ 1986–1989 (1261/o/g), sv. P41/87, b. 7, Zpráva o setkání předsedů parlamentů členských států Varšavské smlouvy 1.–3. července 1987, 8. 7. 1987; *Bundesarchiv* (dále jen BArch), DY 30/J IV 2/2/2224, Anlage Nr. 9 zum Protokoll Nr. 23 vom 9. 6. 1987.

39 BArch, DY 30/J IV 2/2/2224, Anlage Nr. 9 zum Protokoll Nr. 23 vom 9. 6. 1987.

40 NA, f. 1261/o/8, sv. P132/85, b. 12, Zpráva o setkání nejvyšších stranických a státních činitelů členských států Varšavské smlouvy, 12. 5. 1985.

Důvody této změny zatím čekají na hlubší analýzu, jejich kořeny však můžeme hledat ve stále svízelnější hospodářské situaci a politické izolaci Ceaușescova režimu. Svoji roli zřejmě sehrála i skutečnost, že Moskva byla pod Gorbačovovým vedením ochotna jednat s členy Varšavské smlouvy v mnohem větší míře jako partner a poskytovala jim větší prostor pro sledování vlastních zahraničněpolitických cílů.⁴¹ Rumunsko tak nově zamýšlenou podobu schůzek předsedů parlamentů pod alianční záštitou jednoznačně podpořilo.⁴²

Mezi členskými státy Varšavské smlouvy rovněž panovala rámcová shoda na rozšíření agendy těchto setkání. Přesto se jejich představy o konkrétní podobě nové formy meziparlamentní spolupráce v alianci lišily. Odrážely především nekonceptnost a pokusy improvizovat v neznámé politické situaci. Tento jev byl pro spolupráci ve Varšavské smlouvě v Gorbačovové éře ostatně charakteristický. Polsko a Bulharsko navrhovaly vznik nějaké formy unie parlamentů zemí Varšavské smlouvy po vzoru Evropského parlamentu.⁴³ Východní Německo naopak doporučovalo vytvoření blíže nespecifikovaného orgánu pro parlamentní spolupráci v rámci Politického poradního výboru. SSSR naproti tomu avizoval, že setkání parlamentů by nemuselo

Fotografie ze sjezdu vůdců států Varšavské smlouvy v roce 1987. Zleva Gustáv Husák, Todor Živkov, Erich Honecker, Michail Sergejevič Gorbačov, Nicolae Ceaușescu, Wojciech Jaruzelski a János Kádár. Foto: Bundesarchiv, Bild 183-1987-0529-029/CC-BY-SA 3.0, CC BY-SA 3.0 de

probíhat pouze v rámci Varšavské smlouvy, ale mohlo by se rozšířit na Radu vzájemné hospodářské pomoci, která zahrnovala i mimoevropské socialistické státy Kubu, Mongolsko a Vietnam.⁴⁴ Od roku 1988 se však Moskva přiklonila spíše ke vzniku společného parlamentního orgánu na užší bázi Varšavské smlouvy. Měl představovat analogii k Parlamentnímu shromáždění NATO.⁴⁵ Svou roli zajisté sehrála i skutečnost, že

kontakty mezi parlamenty členských států obou aliancí ve druhé polovině osmdesátých let bezprecedentně narůstaly.⁴⁶ Vytvoření takového orgánu urgoval šéf sovětské diplomacie Eduard Ševardnadze na zasedání Výboru ministrů zahraničních věcí Varšavské smlouvy v březnu 1988 v Sofii.⁴⁷

O posílení parlamentní spolupráce se na sklonku osmdesátých let aktivně zasazoval nejen Sovětský svaz, ale také Polsko a východní Německo.

41 Srov. BÍLÝ, Matěj: „Je třeba se poučit.“ Vývoj politických struktur organizace Varšavské smlouvy v letech 1985–1989. *Soudobé dějiny*, 2019, roč. 26, č. 1 (v tisku).

42 *BArch, DY 30/IV 2/2/2224*, Anlage Nr. 9 zum Protokoll Nr. 23 vom 9. 6. 1987.

43 Evropský parlament vznikl v roce 1962 transformací Evropského parlamentního shromáždění, které fungovalo od roku 1958. Od roku 1979 byli jeho členové voleni přímo v členských státech tehdejšího Evropského hospodářského společenství. Od té doby přestal mít čistě konzultativní charakter a získal některé reálné politické pravomoci.

44 *BArch, DY 30/IV 2/2/2224*, Anlage Nr. 9 zum Protokoll Nr. 23 vom 9. 6. 1987.

45 Grémium vzniklo v roce 1955 pod názvem Severoatlantické shromáždění NATO. Sídli v Bruselu a jedná zpravidla dvakrát do roka. Má konzultativní charakter a formálně představuje vazbu mezi zastupitelskými sbory členských zemí a představiteli aliance. Tvorbí jej poslanci z jednotlivých států NATO, jejichž poměr vychází z počtu obyvatel jednotlivých zemí.

46 MASTNÝ, Vojtěch – BYRNE, Malcolm (eds.): *A Cardboard Castle?*, s. 62. Jako příklad lze uvést jednání u kulatého stolu, které ve dnech 30. října až 2. listopadu 1989 zorganizovalo Parlamentní shromáždění NATO ve spolupráci se SRN. Zúčastnili se ho poslanci zemí obou bloků. Varšavskou smlouvu reprezentovali poslanci ČSSR, MLR a PLR. Tématem rozhovorů byly bezpečnost a odzbrojení. Nejednalo se o první kontakty mezi zákonodárnými sbory obou aliancí. Již v únoru 1989 zástupci NATO navštívili jednání Federálního shromáždění ČSSR. *NA*, f. 1261/0/9, sv. P133/89, b. 19, Obeslání „kulatého stolu“ organizovaného Severoatlantickým shromážděním v Bonnu, 3. 10. 1989.

47 *NA*, f. 1261/0/9, sv. P65/88, info 4, Informace o zasedání výboru ministrů zahraničních věcí členských států Varšavské smlouvy v Sofii, 31. 3. 1988.

Polsko prostřednictvím svého ministra zahraničních věcí Mariana Orzechowského na sofijském jednání oznámilo, že hodlá brzy vystoupit s vlastním návrhem na vytvoření společné meziparlamentní organizace zemí Varšavské smlouvy.

Polští představitelé věřili, že podobný orgán by mohl posílit pozici aliance na mezinárodní scéně.⁴⁸ Neujasněnost celé koncepce však ilustrovala výsledná podoba jejich návrhu, která nakonec doporučovala zřídit Evropskou parlamentní radu otevřenou všem zemím starého kontinentu. Její stálý sekretariát měl sídlit v polské metropoli.⁴⁹

Východní Německo naopak preferovalo meziparlamentní spolupráci čistě v rámci Varšavské smlouvy. V květnu 1988 předložilo iniciativu, která předpokládala vznik Výboru parlamentů členských států organizace, který by měl v rámci alianční struktury podobné postavení jako Výbor ministrů zahraničních věcí. Nový orgán měl především propagovat a interpretovat závěry Politického poradního výboru na úrovni zastupitelských sborů, vysílat společnou delegaci na mezinárodní fóra typu KBSE, ženevská a vídeňská odzbrojovací jednání a na nich prezentovat pozice parlamentů členských států Varšavské smlouvy. Výbor měl disponovat i malým sekretariátem, v němž by každá země měla jednoho zástupce. Role tohoto sekretariátu však měla být technická a měla spočívat především v plánování agendy a předkládání návrhů na kontakty s ostatními parlamentními institucemi.⁵⁰

Východoněmecké představy se velmi blížily reálnému průběhu dalšího setkání předsedů parlamentů, které se uskutečnilo ve dnech 14.–16. září 1988 ve východním Berlíně. Zabývalo se koordinací činnosti zastupitelských sborů členských zemí Varšavské smlouvy při realizaci usnesení poslední schůzky Politického poradního výboru a propagací aktuálních aliančních mírových iniciativ. Diskutovalo se také o způsobech, jak lépe působit na parlamenty západních a neutrálních zemí, Evropský parlament, Parlamentní shromáždění NATO či Severskou radu.⁵¹ Debata se však nevyhnula ani stále citlivějšímu tématu průběhu perestrojky v jednotlivých zemích Varšavské smlouvy.⁵² Předpokládalo se, že setkání předsedů parlamentů se napříště budou konat vždy zkraje podzimu, tedy mezi zasedáním Politického poradního výboru a Výboru ministrů zahraničních věcí. Agenda se měla týkat aktuálních témat – vývoje procesu KBSE, odzbrojovacích jednání a rozvoje obchodu mezi Východem a Západem.⁵³

Snahy zřídit v rámci Varšavské smlouvy nový meziparlamentní orgán a tím posílit význam a přínos dosavadních schůzek zástupců parlamentů nakonec neslavily úspěch. Výše uvedené plány zablokovalo Rumunsko, jelikož Nicolae Ceaușescu tehdy předložil vlastní návrh hluboké reformy aliance, která s podobnou institucí nepočítala.⁵⁴ Nicolae Giosan se tak na berlínském jednání předsedů parlamentů uchýlil ke známé obstrukční taktice a zřízení kolektivního parlamentního orgánu

Varšavské smlouvy odmítl s tím, že nemá mandát rumunského vedení o otázce vyjednávat. Zároveň však ostatní ujistil, že Rumunsko má jednoznačně zájem pokračovat v dosavadních meziparlamentních schůzkách – další měla ostatně proběhnout v roce 1989 v Bukurešti –, stejně jako nadále spolupracovat s parlamenty zemí Varšavské smlouvy na bilaterální úrovni i v rámci širších mezinárodních grémií, například Meziparlamentní unie. Účelovost tohoto postoje podtrhlo Giosanovo prohlášení, že k případnému zřízení oficiálního meziparlamentního orgánu Varšavské smlouvy se Rumunsko může připojit v budoucnu. Zbylé členské země se rozhodly vyhnout konfrontaci a spíše se pokoušely vést s Rumunskem konstruktivní dialog. Východoněmečtí zástupci proto navrhli prohlubovat spolupráci legislativních orgánů pod záštitou Varšavské smlouvy i bez příslušné institucionalizace.⁵⁵ Kompromisní, přechodnou možnost vzniku grémia parlamentů socialistických států, nikoliv Varšavské smlouvy, pak měla na základě usnesení berlínské schůzky projednat pracovní skupina pod vedením předsedy zahraničního výboru polského Sejmu Ryszarda Wojny.⁵⁶

K názoru, že alianční schůzky zástupců parlamentů je nutné institucionalizovat, se klonilo především východoněmecké vedení. Krátce před setkáním předsedů parlamentů evropských zemí, USA a Kanady, plánovaným na listopad 1988 do Varšavy, se zabývalo možností vytvořit Radu pro parlamentní spolupráci

48 Tamtéž.

49 NA, f. 1261/0/9, sv. P77/88, b. 8, Obeslání setkání předsedů parlamentů členských států Varšavské smlouvy v Berlíně, 29. 6. 1988.

50 BArch, DY 30/J IV 2/2/2289, Anlage Nr. 12 zum Protokoll Nr. 16 vom 19. April 1988.

51 Organizace byla založena v roce 1952. Jejím cílem je prohlubovat spolupráci mezi severskými státy Evropy – Dánskem, Finskem, Islandem, Norskem a Švédskem –, a to na parlamentní i ministerské úrovni.

52 NA, f. 1261/0/9, sv. P77/88, b. 8, Obeslání setkání předsedů parlamentů členských států Varšavské smlouvy v Berlíně, 29. 6. 1988.

53 BArch, DY 30/J IV 2/2/2285, Anlage Nr. 2 zum Protokoll Nr. 28 vom 19. Juli 1988.

54 NA, f. 1261/0/9, sv. P122/89, b. 2, Návrhy ÚV Rumunské komunistické strany (RKS) na zdokonalení organizace a na demokratizaci činnosti orgánů Varšavské smlouvy, 4. 7. 1988.

55 BArch, DY 30/J IV 2/2/2285, Anlage Nr. 2 zum Protokoll Nr. 28 vom 19. Juli 1988.

56 Tamtéž, DY 30/J IV 2/2/2295, Anlage Nr. 8 zum Protokoll Nr. 38 vom 20. Sept. 1988.

zemí Varšavské smlouvy bez účasti Rumunska. Krok oficiálně zdůvodňovalo zlepšující se mezinárodní situací, posilováním hospodářské, ekologické, vědeckotechnické, kulturní a humanitární spolupráce a potřebou navazovat kontakty s dalšími regionálními meziparlamentními institucemi. S ohledem na rumunské pozice jasně deklarovalo, že orgán by v budoucnu umožňoval přistoupení dalších zemí.⁵⁷ Navrhovaná rada měla především přispět k vytvoření všeobecného mezinárodního bezpečnostního systému. Zároveň měla vést debatu o hospodářské integraci členských zemí, a tudíž byla koncipována jako nástroj budování nových ekonomických vztahů mezi státy východního bloku. V rámci měnicí se mezinárodní atmosféry měla řešit i kulturní či humanitární otázky, a dokonce garantovat dodržování práv a svobod jednotlivce. Šlo zřejmě o východoněmeckou úlitbu Sovětskému svazu, Maďarsku a Polsku, tedy nejvíce reformně orientovaným zemím Varšavské smlouvy, které se v daných otázkách v té době již angažovaly. V rámci rady měla fungovat tři grémia - shromáždění složené z deseti zástupců každé země, předsednictvo zahrnující vždy jednoho představitele členské země a příslušné komise zřizované předsednictvem. Počítalo se také se sekretariátem sídlícím ve Varšavě. Shromáždění mělo zasedat jednou ročně na bázi rotace mezi členskými státy. Zasedání měl řídit zástupce hostitelské země a pracovním jazykem měla být ruština.⁵⁸

Východoněmecký návrh představoval nejvážnější pokus o systemizaci meziparlamentní spolupráce členských států v celé historii Varšavské smlouvy. Celkově se však v otázce další spolupráce zákonodárných sborů pod alianční záštitou projevovovala bezradnost a nekoncepčnost, což dobře ilustrovaly souběžné úvahy Moskvy, které se na podzim 1988 vracely k širšímu modelu meziparlamentního uskupení „socialistických a progresivně orientovaných zemí“, do něhož by se mohla zapojit například Jugoslávie.⁵⁹

Závěrem

Budoucnost meziparlamentní spolupráce v rámci Varšavské smlouvy se stala součástí širších jednání o celkové hluboké reformě organizace. Relativně malý význam a přínos dosavadní meziparlamentní kooperace pod alianční záštitou ostatně zmiňovalo i memorandum pro reformní vedení Maďarské socialistické dělnické strany, které v březnu 1989 rozebíralo další zapojení Maďarska do Varšavské smlouvy. Záměr zřídít v rámci organizace nový meziparlamentní orgán nicméně kvitovalo.⁶⁰ Situace odrážela nejasné představy o další roli Varšavské smlouvy v měnicí se podobě východního bloku ve druhé polovině osmdesátých let. Mezi členskými státy panovala shoda v tom, že těžiště aliančních aktivit má spočívat v politické, nikoliv vojenské rovině. Stejně tak bylo zřejmé, že je nutné zefektivnit multilaterální spolupráci. Konsenzus na konkrétních opatřeních však člen-

ské státy již hledaly obtížněji. Svou roli v tom sehrálo nepochybně i dědictví Brežněvovy éry, kdy zásadní iniciativy předkládala Moskva, pro kterou následně nebylo těžké získat pro ně potřebnou podporu - být i za pomoci dílčích ústupků. Gorbačovovo vedení přistupovalo k členským státům Varšavské smlouvy odlišně a nabízelo jim větší prostor pro vlastní aktivity. V tu chvíli se však zřetelně ukázalo, že v alianci chybí kultura skutečně otevřeně a zároveň konstruktivní debaty. Příliš proto nepřekvapí, že v politických strukturách organizace se projevily tendence přejímat fungující západní mechanismy namísto vytváření mechanismů vlastních. Týkalo se to právě i meziparlamentní spolupráce, kdy návrhy jednotlivých států vycházely například z modelu Evropského parlamentu nebo Parlamentního shromáždění NATO.

Otázkou zůstává, zda tato skutečnost nepřispěla po roce 1989 k rychlému opuštění myšlenky, že Varšavská smlouva bude i po pádu státně-socialistických diktatur fungovat paralelně se Severoatlantickou aliancí, dokud obě organizace nenahradí nový systém kolektivní bezpečnosti. Ačkoliv se strukturální fungování Varšavské smlouvy v druhé polovině 80. let výrazně zlepšilo, v nových podmínkách po roce 1989 bylo zřejmé, že její další, byť dočasná existence je vázána na její celkovou reformu. Nabízela se tedy otázka, proč vynakládat energii na pokus zavést ve Varšavské smlouvě mechanismy, které mohly poskytnout jiné mezinárodní struktury. Zrušení organizace pak bylo nasnadě.

57 Tamtéž, Anlage Nr. 7 zum Protokoll Nr. 43 vom 25. Oktober 1988.

58 BArch, DY 30/J IV 2/2/2300, Statut des Rates für parlamentarische Zusammenarbeit, 1988 (blíže nedatováno).

59 Tamtéž, DY 30/J IV 2/2/2292, Anlage Nr. 6 zum Protokoll Nr. 35 vom 6. 9. 1988.

60 Joint Memorandum of the Foreign Ministry and the Ministry of National Defense on the Future of the Warsaw Pact, 6. 3. 1989 - viz http://www.php.isn.ethz.ch/kms2.isn.ethz.ch/serviceengine/Files/PHP/16970/ipublicationdocument_singledocument/2af3f79d-b24f-471a-a95a-9ca16a4ebd18/en/890306_joint_memo.pdf (citováno k 24. 9. 2019).